

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-12-18

UDK 316.353:502

BONI PATRES FAMILIAS. H KRITIKI POLITIČNE EKOLOGIJE

Matej VATOVEC
SI-6000 Koper, Kreljeva ulica 4
e-mail: matej.vatovec@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Namen članka je predstaviti sodobni problem ekoloških gibanj kot sistemskih – ki pritičejo kapitalistični logiki. Na podlagi analize enega prvih filmov katastrofe, Waterworld, pokaže, da so grožnje, ki jih ekološki aktivisti navajajo kot vzrok za skrb za okolje, pravzaprav sistemske prisile, ki ustvarjajo novo ideologijo in so lastne kapitalističnemu produkcijskemu sistemu. Članek tako odpira vprašanja etike ekologije, ekološke ideologije in kapitalistične ekologije, ki so ključni elementi pri ohranjanju kapitalizma.

Ključne besede: ekologija, filmi katastrofe, Kapital, Marx, sistemsko nasilje, Waterworld

BONI PATRES FAMILIAS. PER LA CRITICA DELL'ECOLOGIA POLITICA

SINTESI

Lo scopo dell'articolo è mostrare il problema contemporaneo dei movimenti ecologici e dell'ecologia come sistemici – tipici della logica capitalistica. Sulla base dell'analisi di uno dei primi film di catastrofe (Waterworld), mostra che le minacce citate dagli attivisti ecologici come causa per la tutela dell'ambiente, sono soprattutto delle coercizioni sistemiche che formano una nuova ideologia e sono proprie del sistema produttivo capitalista. L'articolo apre le domande sull'etica ecologica, l'ideologia ecologica e l'ecologia capitalista; elementi chiave per la conservazione del capitalismo.

Parole chiave: ecologia, film di catastrofe, Capitale, Marx, violenza sistemica, Waterworld

OD KOMUNIZMA DO EKOLOŠKE KATASTROFE

Zgodovinska obdobja so si v zadnjih dveh ali treh stoletjih začela hitro slediti, izmenjavati. Od industrijske revolucije dalje je vedno hitreje in učinkoviteje začel delovati razvoj, spremljali pa sta ga eksponentna rast prebivalstva in prekomerno onesnaževanje. Prišlo je do tega, da je tako imenovana tretja industrijska revolucija pravzaprav elektronska revolucija, pri kateri gre za prevlado informacij in informacijskih tehnologij. Nič več težkega železja.

V petdesetih letih se je v (predvsem ameriški) kulturni industriji pojavil žanr atomskih filmov (prim. Blatnik, 1996). Ti filmi so bili produkt in reakcija nastanka in širše uporabe jedrske energije (tako v civilne kot vojaške namene) ter seveda zrcalo hladne vojne, kjer so atomske pošasti, bitja iz vesolja in podobni stvori v prvi vrsti predstavljali pretečo grožnjo komunizmu, ki prav zares ni prihajal iz vesolja, temveč iz vzhodnega bloka. Po njegovem razpadu na koncu osemdesetih let je nastala vrzel, Fukuyamov konec zgodovine (prim. Fukuyama, 2006), in navsezadnje dokončna prevlada politično-ekonomskega sistema, znanega kot kapitalizem. Kmalu po tem, v sredini devetdesetih, se je pojavila vsesplošna potreba po novem sovražniku, ki ni več mogel prihajati iz vesolja (tega gledalci-potrošniki ne bi več *kupili*). Ta sovražnik je postal Zemlja sama, planet in Narava sta postala sovražnik, toda tak sovražnik, proti kateremu se ne borimo; sovražnik, ki samo napada in ga ni mogoče napadati nazaj. Tega sovražnika bi bilo mogoče prej primerjati z nekakšnim imunskim sistemom, ki se skuša znebiti tujka v organizmu – človeka. Leta 1996 je Jan de Bont posnel film *Twister*, v katerem prihajajoči tornado obljublja, da bo zravnal z zemljo ameriško zvezno državo Oklahomo. Kmalu za tem se je v Hollywoodu pojavila cela serija tako imenovanih filmov katastrofe, kot so na primer *Dante's Peak* (1997), *The Perfect Storm* (2000) in *The Day After Tomorrow* (2004). Komunizem zamenja ekološka katastrofa, sovražnik ni več zunanji, temveč notranji, zelo globoko zasidran v nas – narava sama.¹ Po padcu trdnjave, ki je veljala kot edini kontrapunkt kapitalizmu, je moral nastati nov sovražnik, to je novonastali sovražnik, ki ga je proizvedel sistem sam s svojo pretirano produkcijo in onesnaževanjem (vsaj tako o tem ekologi z Al Gorom na čelu).

Kaj to pomeni v kapitalistični sistemski logiki? Je preteča ekološka katastrofa dejstvo ali zgolj še eno sredstvo kontrole, ki si jo je izmislil sam sistem?

EKOLOGIJA IN IDEOLOGIJA

Na tej točki se strinjam z Žižkom, ko v svojem eseju *Med strahom in terorjem* pravi, da je grožnja ekološke katastrofe le novo sredstvo za izvajanje kontrole, ki ji on pravi "sistemsko nasilje". To ni nasilje, ki je, ki obstaja na fenomenalni ravni, je nasilje, globoko zasidrano v samem sistemu, ni vidno: je nevidni dejavnik. Nič več ideološki aparat (šola, vojska, policaj, ki pretepa soseda), je aparat, ki mu ni potrebno reagirati v družbi, za to da bi deloval. Funkcionira po inerciji, ki jo poganjajo sami subjekti, ki so sistemskemu nasilju podrejeni, a se tega sploh ne zavedajo. Kapitalizem kot politično-ekonomski sistem je s svojim delovanjem postal "samoumeven", biti in delovati v takem sistemu pa nekakšna prisila, ki se ji posameznik ne more več ogniti (saj je edini možen). In zato je to sistemska prisila, sistemsko nasilje ali, kot pravi Žižek: "nihče ni osebno odgovoren zanj, vsi le čutijo potrebo po tem, da se ji prilagodijo. In isto velja za kapitalizem kot tak: nihče ni odgovoren, vsi smo ujeti v objektivizirano nujo, da tekmuje in ustvarjamo dobičke, da ohranjamo nenehno kroženje Kapitala. V čem je torej težava danes? Čeprav imajo lahko naša (včasih celo individualna) dejanja katastrofalne (ekološke itd.) posledice, je težava v tem, da te posledice še naprej dojemamo kot anonimne/sistemske, kot nekaj, za kar sami nismo odgovorni, za kar ni jasnega povzročitelja" (Žižek, 2006, 41).

Ekologija je postala (prim. Žižek, 2008) *nov opij za ljudstvo*. Kaj to pomeni v svetu globalnega kapitalizma, kakšne posledice ima ekološki aktivizem in njegova popularnost – je to zgolj modna muha ali je mogoče v tem pojavu poiskati ontološko osnovo, strukturo osveženega ideološkega delovanja kapitalizma?

MARKSISTIČNA EKOLOGIJA

Ne trdim, da je ekološka zavest *a priori* slaba oziroma da je le orodje kapitalizma. Na zadevo je potrebno pogledati od zadaj, če že ne s strani. Vsekakor pritrjujem tezi, da postaja ekološka zavest nek nov tip delovanja ideologije, nek vztrajnostni moment, ki drži skupaj doseženo stanje. Vendar kako je prišlo do te izrabe ekologije *qua* ideologije? Seveda ni na delu neka univerzalna zvičajnost uma, ki poganja stvari po inerciji, temveč bolj nekakšna partikularna zvičajnost sistema samega. Ni celotno delovanje dialektike, temveč mikro-dialektika samega ekonomskega sistema, ki je del univerzalne dialektike sveta. Situacijo je potrebno obravnavati z vidika

1 Narava je seveda nekaj zunanjega, nekaj, čemur se človek zoperstavi zato, da bi sploh lahko postal človek (že pri Heglu, na primer, kjer je eden od korakov k poti do samozavedanja ta, da človek postavi naravo izven sebe, kot predmet in si jo podredi; drugič pa na primer v psihoanalizi, kjer je moment ločitve od zunanjega okolja, moment individuacije, ključen za vzpostavitev psihičnega aparata). Kljub vsemu pa ostaja narava nekaj, kar je v nas (genetska pogojenost), nekaj, čemur ne moremo zbežati oz. zamejiti.

metamorfodne sposobnosti kapitalizma. Kapitalska logika je logika požiranja in spreminjanja; sistem, ki dopušča kritiko in svarila, deluje kot sito, ki zadržuje trdo bistvo teh kritik, skozi pa pušča prefiltrirano tekočo formo, ki postane tako neškodljiva (za kapitalistično juho, ki se kuha oziroma znova in znova pregreva).

Če je govor o kapitalizmu in ekologiji, ne morem mimo Marxa. Ta ni sicer nikoli eksplicitno govoril o ekologiji² (o mnogočem ni govoril eksplicitno, a koliko še danes pomembnih vpogledov v družbo je razvidnih v njegovih delih), kljub temu pa je že v svoji analizi kapitalizma uvidel težavo hiperprodukcije in eksploatacije zemeljskih dobrin. Tako v tretjem delu *Kapitala* piše: "[s]tališča višje ekonomske družbene formacije se bo privatna lastnina zemlje³ posameznih individuov zdela prav tako nesmiselna kot privatna lastnina človeka po drugem človeku. Niti cela družba, narod, pa celo niti vse istočasne družbe skupaj niso lastniki zemlje. So le njeni posestniki, jo le uživajo in jo morajo kot boni patres familias [dobri družinski očetje] izboljšano zapustiti prihodnjim generacijam" (Marx, 1973, 865).

Torej lahko že pri Marxu govorimo o zavesti in prizadevanju za trajnostni razvoj, za zmerno uporabo zemlje, za nekakšno ekološko misel. Ekologija ni tuja socialistično-komunistični viziji, tudi Lenin, čeprav bolj v smeri vprašanja o privatizaciji in nacionalizaciji kmetijskih površin, tematizira problematiko industrializacije in pretiranega tehničnega napredka kmetijstva (prim. Lenin, 1981).⁴ Tema pa seveda ni tuja niti Engelsu: "nikakor ne gospodujemo nad naravo tako, kakor gospoduje kak osvojevalec nad tujim narodom, kakor da smo izven narave, temveč s svojim mesom, krvjo in možgani pripadamo naravi in bivamo v njej; spominja nas, da je bistvo vsega našega gospodovanja nad naravo v tem, da bolje spoznavamo njene zakone kakor vsa druga bitja in jih znamo pravilno uporabljati" (Engels, 1953, 196).

Pravzaprav pa sta ekologija in ekonomija tesno povezani, to je uvidel že Marx – tudi zemlja je produkcijsko sredstvo in okolje je potrebno varovati. Moore celo predlaga, da je ta povezava pravzaprav izvorna: "[a]gro-ekološke spremembe dolgega 16. stoletja niso oznanile le vznik kapitalistične svetovne ekonomije, temveč istočasno vznik kapitalistične svetovne ekologije. Kar predlagam, ni medsebojno delovanje svetovne ekonomije v eni škatli in svetovne ekologije v drugi,

temveč prej razumevanje kapitalizma, v katerem sta ekonomija in ekologija čedalje bolj nemisljivi druga brez druge" (Moore, 2003, 446).

Obstaja torej vez med ekologijo (ali bolje rečeno skrbjo za Zemljo) in kapitalističnim sistemom produkcije. Ta vez očitno ni slaba v startu (Marxova pozicija), lahko pa taka postane, gledano v razvoju, in tako se je tudi zgodilo, ko je prišlo do pojava, ki mu Moore pravi "svetovna ekologija" (Moore, 2003). Biti ekološki aktivist pomeni danes služiti oziroma boriti se za barve kapitalizma, kot bom razvil spodaj. Ekologi nam razlagajo o škodljivih posledicah, ki jih ima človekovo delovanje na Zemljo – a kljub temu so te posledice obravnavane kot sistemske, take, da na njih ne moremo vplivati (ker delujemo znotraj kapitalističnega svetovnega sistema,⁵ ki je izvor negativnih učinkov na okolje – v resnici pa bi rez s temi sistemskimi posledicami bil rez s trenutnim svetovnim sistemom). Paradoks vsega je torej v tem, da bolj kot postaja težava ozaveščena, manj je "vidna", manjši je občutek, da lahko težavo razrešimo, podobno kot Poejevo ukradeno pismo: skrito vsem na očeh. Vendar zakaj bi bila težava sploh rešena?

SVET POD VODO IN PRVA INTERPRETACIJA

Seveda se človeška domišljija ne ustavi samo pri tem, da se sprašuje, kaj bi bilo pa lahko onkraj tega, kako se bo situacija razpletla. Predvsem gre kulturna industrija še dlje – posname film. Leta 1995 nastane veliki projekt *Waterworld*, ena največjih filmskih polomij v zgodovini Hollywooda. Kljub temu, da film ni bil *bestseller*, ga ne gre kar tako zavreči. Zgodba je sila preprosta: v ne tako daljni prihodnosti se svetovno podnebje sesuje pod vplivom učinka tople grede, led na tečajih se stopi, morja poplavijo kopno in človeštvo je obsojeno na življenje na vodi. Tako se izoblikujejo (večinoma) nepovezane skupnosti, ki živijo na tako imenovanih atolih. Kakor se za morje v apokaliptični situaciji spodobi, so prisotni tudi nekakšni pirati, ki se poganjajo z motorji na notranje izgorevanje, črpajoč preostale zaplenjene zaloge nafte. In kot se spodobi za vsak apokaliptični film, obstaja tudi nek cilj, ki drži človeštvo na nogah – *Dryland*, edini nepoplavljen preostanek kopnega na vsem planetu.

2 O Marxovi ekološki misli prim. Bellamy Foster, 2000.

3 V besedilu je pojem "zemlja" uporabljen na različne načine: gre za običajno zemljo (prst), pla net Zemlja ter pojem iz Deleuzove in Guattarijeve filozofije. Ti trije pojmi so uporabljeni v kontekstu, ne gre jih enačiti, vsekakor pa imajo skupne vezi, ki so izpostavljene na ustreznih mestih.

4 Poleg uničujočega učinka na obdelovano zemljo in okolje pa prinaša tak tehnični razvoj tudi znižanje stroškov produkcije, ki povzroči večjo proizvodnjo, slednja pa naposled služi večji akumulaciji kapitala – ta akumulacija pa je bistvo kapitalizma, ki se s tem reproducira (zapomniti pa si velja, da mora biti ta akumulacija vedno večja).

5 Svetovni sistem, v teoriji Immanuela Wallersteina, označuje strukturo, ki se pojavlja kot organizacija sveta. V svoji teoriji svetovnih sistemov tako trdi, da sta obstajali dve obliki svetovnih sistemov: svetovni imperij (rimski imperij, hanovska Kitajska) in svetovna ekonomija. Pri prvi gre za enotno strukturo, ki vlada eni kulturi in je centralizirana. Druga pa je struktura, ki ima več centrov in vlada več kulturam. Trenutni svetovni sistem je svetovna ekonomija (kapitalistični način produkcije). Prim. Wallerstein, 2006.

Kljub vsej svoji zabavljaki naivnosti pa film ponuja zanimiv vpogled v razvoj človeka (evolucionistično gledano: glavni junak je mutant, ki ima škrge, da bi lažje preživel v človeku sovražnem novonastalem okolju). Osnovni nastavek, ki ga lahko razberemo iz filma, je namreč, da je človek bitje, ki prvenstveno domuje na kopnem (in se šele naknadno začne potapljati in vzpenjati v atmosfero) in ki ni sposobno preživeti brez zemlje. Nabiralništvo, lov in kmetijstvo so tiste prve tri razvojne stopnje, ki so pogojevale človeški razvoj, tako razvoj vrste kot razvoj družbene organizacije te vrste (nomadstvo, sedentarnost), vse tri pa temeljijo na plodovih in obdelovanju zemlje. *Waterworld* pa je svet brez zemlje, zaradi tega zemlja pridobi neizmerno ceno in vrednost. Zemlja je nekaj neproizvedenega, še vedno tisto naravno, a tokrat postane naravno bogastvo. V svetu pod vodo je zato zlato brez pomena, ker v zlato se ne da posaditi paradižnika, iz zlata ne raste nič užitenega. Če parafraziram Marxa, lahko shemo denarne oblike iz *Kapitala* (prim. Marx, 1961, 82) pretvorim v:

20 vatlov platna	=	} 2 unči zemlje
1 suknjič	=	
10 funtov čaja	=	
40 funtov kave	=	
1 quarter pšenice	=	
½ tone železa	=	
x blaga A	=	

ter tako zamenjam zlato za zemljo; v *Waterworldu* ni več splošni ekvivalent vrednosti zlato, temveč to postane zemlja. Za zlato namreč velja, da "[k]akor hitro je osvojilo monopol tega položaja [splošnega ekvivalenta] v vrednostnem izrazu blagovnega sveta, postane denarno blago, in sicer od trenutka, ko je že postalo denarno blago, se začne oblika D razlikovati od oblike C, ali z drugimi besedami, se je splošna oblika vrednosti spremenila v denarno obliko" (Marx, 1961, 82). Kaj pa se dogaja z zemljo? Prav enako kot z zlatom, *kakor hitro je osvojila monopol položaja splošnega ekvivalenta, je postala denarno blago*,⁶ oz. spremenila se je iz splošne oblike vrednosti v denarno obliko.

Za zemljo, najprej pretvorjeno v tako imenovane *chits*, je tako mogoče izmenjevati kakršno koli blago, in cena blaga se uravnava ravnó po tem, koliko je zemlje (denarja) v obtoku. Vsi ekonomski mehanizmi ostanejo v

uporabi, le sredstvo menjave in določanja cene se spremeni, in če je vse denar, lahko, z obrnjenim Talesom iz Mileta, za *Waterworld* rečemo: vse je zemlja. Kakšne posledice potegne to za seboj?

V svetu po katastrofi se zaradi redkosti dobrine, ki obstaja kot splošni ekvivalent vrednosti, vrednost vseh obstoječih blag uravnava ravnó po redkosti te dobrine, zemlje, za pridobitev katere je potreben ogromen vložek človekovega dela. Nekaj kilogramov zemlje je zato v *Waterworldu* veliko dražjih kot nekaj kilogramov dobrine, ki je prej veljala za splošni ekvivalent vrednosti – zlata.

OPOMBA O FETIŠISTIČNEM ZNAČAJU BLAGA IN DRUGA INTERPRETACIJA SVETA POD VODO

V takem svetu je odnos do privatne lastnine⁷ še bolj izostren kakor v (našem) času globalnega kapitalizma, kar pomeni še večjo alienacijo individuov in še večjo moč blagovnega fetišizma.

Zaostreni odnosi v poplavljenem svetu so odnosi zaostrenega individualizma; skrivnost fetišističnega značaja blaga postane tako še bolj skrita, kajti če so bili intersubjektivni odnosi že v obdobju zgodnjega kapitalizma pogojeni z blagovnimi odnosi, z menjavo blag na trgu, tedaj je v svetu pod vodo fantazmagorična oblika blaga prignana do mračne stopnje absolutne samoumevnosti. Če je resničnost blagovnih odnosov v *Kapitalu* Marx povezoval z *meglenim področjem verskega sveta*, je tukaj megla še gostejša. Menjalni odnosi blaga, ki delujejo kot osnova za družbene odnose (te odnose pravzaprav pogojujejo, to je menjalni odnosi med blagom dajejo videz predhodnosti, hodijo pred družbenimi odnosi in zato le-te pogojujejo), so pravzaprav delo domišljije, in to delo Marx imenuje fetišizem, "ki se prilepí produktom dela, brž ko se producirajo kot blago, in ki je zato neločljiv od blagovne produkcije" (Marx, 1961, 85).

Kritika kapitalizma z vidika blagovnega fetišizma je prisotna tudi v Deleuzovem in Guattarijevem *Anti-Oj-dipu*, kjer je ravnó poudarjen odnos med kapitalizmom in zemljo; zemlja⁸ je pred kapitalizmom, a kapitalizem naredi tako, kakor bi le-ta bil prej, kakor bi bil osnovna logika, na kateri se potem gradi družba, ali: "[v]se se kaže kot (objektivno) proizvedeno s strani kapitala kot kvazi-vzroka" (Deleuze, Guattari, 1977, 12). Blagovni fetišizem ni torej samo fantazmagorični prikaz kapitalizma kot osnovne logike delovanja sveta, temveč tudi

6 V filmu sicer ni denarja, obstaja pa njegov približek: *chit*, nekakšen žeton.

7 Iz filmskega dialoga: "To je moje! [...] Ne dotikaj se ničesar mojega."

8 Zemlje tu ne pišem z veliko začetnico, ker ni govora o planetu, temveč o nekakšni imanentni osno vi, predpogoju ustvarjanja ali aktualizacije, kot temu procesu pravi Deleuze, *prim.* Deleuze, 2005. Kapital to "zemljo" deterritorializira/teritorializira in si jo s tem prisvaja – to, v grobih linijah rečeno, pomeni, da omejuje stvaritveni potencial te zemlje in s tem izvaja kontrolo nad kaotično kreacijo te zemlje. Več o de/teritorializaciji v *Anti-Oj-dipu*, napisanem s Félixom Guattarijem.

mehanizem, ki ohranja tak sistem pri življenju. Zato delovanje blagovnega fetišizma ni vezano na določeno družbo, njegovo področje delovanja je "perverzni začarani fetišistični svet, ki pripada vsem vrstam družbe kot konstanta družbene reprodukcije" (Deleuze, Guattari, 1977, 13). Vse dokler obstaja blagovni fetišizem, obstaja kapital, in dokler obstaja kapital, obstaja blagovni fetišizem – *circulum vitiosus*.

Toda, kaj pa če *Waterworld* prikazuje možni izid sesutja kapitalističnega sistema, če je ta vizija pogled na drugo stran medalje? Kaj če je kapitalizem po katastrofi zadel ob svojo notranjo mejo (neskončna akumulacija kapitala) in jo spremenil v zunanjo mejo ter jo s tem sesul (to sesutje pa je istočasno sesutje kapitalizma samega)? Kajti kapitalizem je namreč "zunanja meja vsake družbe ravno zaradi tega, ker kar se njega tiče, nima zunanje meje, temveč samo notranjo mejo, to je kapital sam, ki te meje ne sreča, temveč jo reproducira ter tako nenehno prestavlja" (Deleuze, Guattari, 1977, 261). Ali bolj osnovno, z Marxom: "Kapitalistična produkcija stalno teži, da bi premagala te svoje imanentne meje, toda premaguje jih samo s sredstvi, ki ji znova in v še silnejšem merilu postavljajo te meje. Prava meja kapitalistične produkcije je *kapital sam*. Meja je v tem, da se kapital in samopovečevanje njegove vrednosti pojavljata kot izhodišče in konec, kot motiv in smoter produkcije; da je produkcija samo produkcija za *kapital*, ne pa nasprotno, da bi bila produkcijska sredstva samo sredstva za čedalje širše oblikovanje življenjskega procesa v korist *družbe* producentov" (Marx, 1973, 282).

Waterworld in Zemlja po poplavi sta izbrisala to mejo oziroma naredila sta jo za zunanjo mejo, pravo pravcato fizično (materialno) mejo kapitalizmu, ki je s takim izidom izgubil osnovo za njemu lasten produkcijski način in neskončno akumulacijo kapitala (brez zemlje, od katere je bila produkcija odvisna že tisočletja, se osnovna oblika kapitalističnega produkcijskega načina začne krusiti). Po taki interpretaciji bi lahko sklenil, da je *Waterworld* svet brez kapitalizma, svet po propadu trenutnega cikla svetovnega sistema, ki se je prelevil v eno od možnih variant, ki jih navaja Močnik: trg brez imperija (prim. Močnik, 2006, 142).⁹ Za preživetje kapitalističnega načina proizvodnje je namreč nujna povezava med državo in kapitalom (politiko in trgovom), ločitev teh dveh sfer lahko torej privede do neke nove, nezamisljive oblike svetovnega sistema, v tem primeru trga brez velesile, ki bi uravnavala njegovo delovanje.

OD EKOLOGIJE-IDEOLOGIJE H KRITIKI KAPITALIZMA

A naj kljub vsemu obrnem medaljo nazaj na prvo predlagano plat. Kapitalizem kot svetovni sistem obstaja tudi po propadu osnove tega sistema – zemlje. Ekološka kritika kapitalizma (če jemljemo v zakup izid *Waterworlda* kot mogoč in temelječ na nekaterih Žižkovih opazkah) je neučinkovita, ravno nasprotno: pomaga kapitalu.

Uteho pred sistemskim terorjem (to je, da je mogoče kaj narediti) pa najdemo v ekologiji, ki s tega vidika deluje kot mitologija (iz bodočnosti) oziroma kot novi opij za ljudstvo. Obstajajo strokovnjaki, ki z opozarjanjem na katastrofalne učinke človekovega onesnaževanja rešujejo svet; novodobni mesije, ki se (za/namesto nas) borijo za svet z manj toplogrednimi plini. Seveda obstajajo določeni ekologi, ki te težave rešujejo nekapitalsko oziroma aktivistično. Vendar pri tem velja dodati, da so take organizacije (kot na primer Green Peace) izven znanstvenega polja in izven diskurzivne logike "uradne" ekologije in so zaradi tega vselej potisnjene na rob, označene kot "teroristične" in pa daleč stran od velikih medijskih pokrivanj. Na drugi strani pa se nahajajo ekologi-znanstveniki, ki suvereno nastopajo v javnosti in obljublajo rešitev. Kritizirati gre torej ravno te izpostavljene ekologe, psevdoznanstvenike, ki manifestno zagovarjajo odpravo prekomernega onesnaževanja, ne podajo pa temeljite analize in strukturirane rešitve problema. Ti znanstveniki delujejo kot branik človeštva, vendar za njihovim delovanjem stojijo mnogo bolj kompleksne implikacije. V sodobnih raziskavah o sociologiji znanosti se je pojavil nov koncept: *Mode-2*.¹⁰ V sredini dvajsetega stoletja se je pojavila nova produkcija znanja, imenovana *Mode-2*. Od takrat dalje je ta produkcija odvisna od konteksta, osredotočena na partikularno vprašanje, in je interdisciplinarna. Pri taki produkciji so prisotne ekipe raziskovalcev iz različnih disciplin, ki delajo oziroma raziskujejo težave v "resničnem" svetu. To je seveda v nasprotju s pojmovanjem "klasične" znanosti, ki je bila individualna, univerzalna ter, po mnenju nekaterih, tudi odtrgana od konkretnih problemov (zelo pogosto je to oznako dobila filozofija). "Če je znanost v tradicionalni družbi oblikovala avtonomno sfero, kar pomeni, da je avtonomistična, reduktivna in samo-referenčna, je sedaj postala bolj odprta, kakor tudi populistična in pluralistična" (Ženko, 2007, 105). Ravno taka je ekologija, ki jo tukaj kritiziram. Gre za ekologijo, ki raziskuje težavo v "resničnem" svetu – onesnaževanje. Vendar te ekolo-

9 Več o teoriji svetovnih sistemov prim. Wallerstein, 2006.

10 Za podroben pregled tega pojma glej Ženko, 2007, 99–115.

Sl. 1: Gustave Doré, La déluge (Vesoljni potop), 1866.

Fig. 1: Gustave Doré, The Flood, 1866.

(vir / source: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Slika>:

Gustave_Doré_-_The_Holy_Bible_-_Plate_1,_The_Deluge.jpg)

gije ne sproži individualna težnja po raziskovanju, temveč od zunaj inducirana zahteva po rešitvi konkretnega problema: "Mode-2 znanje [je] izvedeno v kontekstu posebne uporabe in je namenjeno temu, da je uporabno za nekoga" (Ženko, 2007, 107). Ta zahteva pa je v tem primeru globoko prepletena z ekonomijo: lastniki produkcijskih sredstev se seveda zavedajo težav, ki jih je povzročila množična proizvodnja in različne industrializacije, toda za njihovo težnjo po odpravljanju nastalih stanj ležijo ravno vzroki, povezani s profitom (ohraniti je potrebno produkcijska sredstva, v veliki meri povezana z okoljem in naravo, ter seveda obenem utišati tisto peščico kritičnih aktivistov, ki "zares" menijo, da tako onesnaževanje vodi v pogubo).

Podobno utego najdemo tudi v *Waterworldu*, kjer se transformacija nevzdržne realnosti kaže kot poslednji kotiček zemlje na Zemlji – *Dryland*. Ko bo človeštvo končno prišlo do tega zadnjega kopnega, bo trenutno stanje nepotrebno, odnosi se bodo spremenili, težka individualistična borba ne bo stvar za ropotarnico zgo-

dovine. Utopija. Film sicer na koncu pade na najmočnejši točki, *Dryland* naposled le najdejo, seveda morajo prej uničiti morske pirate in druge negativce, a vendar. Naj nam to zaenkrat zadostuje za natančen in končni vpogled v odnos med kapitalizmom in ekologijo.

Kaj je torej glavna težava ekologije, ki jo kapital zlorablja? Gre za to, da se (tak) ekološki diskurz gradi na nekem drugem, na analitičnem pogledu naravoslovnih znanosti, gre za prenašanje odgovornosti na nek subjekt, za katerega se predpostavlja, da ve. Ne trdim, da je vidik vpletanja znanosti v ekologijo napačen, napačen je način, na katerega se trenutno (večji del) znanstvenikov-okoljevarstvenikov loteva problema: "[č]lovekovo poseganje v naravo je neločljivo podvrženo dialektiki nenamernih posledic, ki jih je naslikal Engels. Po njegovem mnenju bi lahko ljudje ob pomoči naravoslovja odpravili te posledice, ko bi dokazali, da so škodljive. Toda ta proces močno ovira sedanja prevlada kapitalističnih produkcijskih odnosov, ki spodbujajo uporabo znanstvenih spoznanj za predstavljanje naravnega sveta (tudi takih

abstraktnih bitnosti, kot so geni) kot vsestransko nadomestljivega in uporabljivega. Logika konkurenčne akumulacije tako ne povzroča le globokih ekonomskih kriz; je glavna gonilna sila procesov, ki vedno bolj grozijo z uničenjem okolja. Kapitali, ujeti v konkurenčni boj za prednost pred tekmeci, skupaj drvijo k izidu, ki napoveduje planetarno katastrofo" (Callinicos, 2004, 56).

Problem utemeljevanja ekologije na naravoslovnih znanostih je, da zaradi vse premočnega vpliva kapitala ne samo na politiko, temveč tudi na znanstveno področje, pravzaprav ohranjajo zatečeno stanje, njihovo delovanje je usmerjeno v to, kako ohraniti kapital pri življenju (indirektno, a vendar). Se pravi logika teh znanstvenih ekip ni reševati naravo, temveč prej izjava: narava je zamenljiva, naravo lahko po svoje ponovno in boljše zgradimo. Taka je, na primer, debata okoli genetsko spremenjenih živil: "[n]edvomno obsceno prizadevanje biotehnoških korporacij za nadzor nad celotno prehransko verigo razodeva razvoj 'terminatorskih' tehnologij, po zaslugi katerih bi genetsko spremenjena semena lahko ustvarila neplodne rastline, s tem pa bi kmetje postali za vedno odvisni od dobaviteljev teh semen" (Callinicos, 2004, 55). Po drugi strani pa lahko najdemo še en perverzni obrat v tej logiki. Ekologija *qua* ideologija se izvaja v centru; zunanji sovražnik so tako imenovane nerazvite države (ali v razvoju), tisti na periferiji, ki jim ni mar za ekologijo (onesnažujejo, ker se hočejo razviti). Ekologija je lahko s tega vidika legitimacija zatiranja in izkoriščanja centra teh predelov

sveta, ki jim pravimo periferija. Če se ekološka zavest razvije v tej smeri, da strogo diktira zmanjšanje izpusta toplogrednih plinov, na primer, je to tako tudi oviranje periferije, ki ne more doseči stopnje, ki jo je center že prešel (močna težka industrializacija).

Sklep je torej, da je krivda za tako stanje le v enem momentu, v enem akterju in to je kapital kot tak (prim. Callinicos, 2004, 54, 74). Tudi v *Waterworldu*, kljub temu da se je ekološka katastrofa dejansko zgodila, pa se nek sistem (ki je do takega stanja svet privedel) še vedno jemlje kot samoumeven; zdravorazumsko postane to, da se sedaj živi na vodi in deluje v okolju, kjer ni več zemlja poglavitna baza človeške prakse, temveč je to voda. Kot smo videli, igra pri Mode-2 znanostih veliko vlogo interdisciplinarnost. Ta je seveda prisotna v "uporabni" ekologiji, ki problem onesnaževanja jemlje večstransko in celostno, vendar pa ne smemo pozabiti, da je tudi tako večstransko in celostno zaobjetje problematike – problematično. Gre namreč za to, da ne glede na kakšen način se znanstveniki (ali pa psevdoznanstveniki) spopadajo z določenimi težavami, so ta vprašanja inducirana ravno s strani kapitala v tem, da reševanje teh težav podpira zaradi zgoraj omenjene "lastne" koristi. Ekološka misel onkraj systemskega nasilja je tako vsekakor potrebna, če nočemo človeštva popolnoma potisniti na rob preživetja, a še bolj potreben je radikalni rez s svetovnim sistemom, v katerem živimo danes, le to nas namreč lahko reši pred negotovo prihodnostjo.

BONI PATRES FAMILIAS. TOWARDS A CRITIQUE OF POLITICAL ECOLOGY

Matej VATOVEC

SI-6000 Koper, Kreljeva ulica 4

e-mail: matej.vatovec@guest.arnes.si

SUMMARY

The author of the article considers the contemporary phenomenon of ecologic movements and ecology in relation to ideology. He develops the theory on the analysis of the american movie Waterworld, which represents the systemic logic of the threat, described as imminent by the ecologic activists. The analysis goes from the atomic movies, which represent the filmic description of the exterior enemy in the era of the atomic revolution and the cold war (in the fifties of the 20th century), to the so called catastrophe movies, which emerge after the end of the cold war and seek a new enemy, embodied in the Earth/nature. And from there he passes to the analysis of ecology and ecological catastrophes awareness from the point of view of systemic violence (Žižek) and the subtle working of the capitalist systemic logic. From there on he develops the thesis, that such ecology is just a new ideology, performing systemic violence over a vast population to preserve the current world-system (the capitalist mode of production), admirably and overtly shown in the aforementioned movie.

Key words: ecology, catastrophe movies, Capital, Marx, systemic violence, Waterworld

VIRI IN LITERATURA

- Bellamy Foster, J. (2000):** Marx's Ecology. Materialism and Nature. New York, Monthly Review Press.
- Blatnik, A. (1996):** Napad radioaktivnih filmov. Znanstvenofantastični filmi petdesetih. Ljubljana, Slovenska kinoteka.
- Callinicos, A. (2004):** Antikapitalistični manifest. Ljubljana, Sophia.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1977):** L'anti-Edipo. Capitalismo e schizofrenia. Torino, Einaudi.
- Deleuze, G. (2005):** Différence et répétition. Paris, PUF.
- Engels, F. (1953):** Dialektika prirode. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Fukuyama, F. (2006):** The End of History and the Last Man. New York, Free Press.
- Lenin, V. I. (1981):** Izbrana dela. Tretji zvezek. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Marx, K. (1961):** Kapital 1. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Marx, K. (1973):** Kapital 3. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Močnik, R. (2006):** Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika. Ljubljana.
- Moore, J. W. (2003):** Capitalism as World-Ecology: Braudel and Marx on Environmental History. Organization & Environment, 16, 4. London, 431–458.
- Wallerstein, I. (2006):** Uvod v analizo svetovnih-sistemov. Ljubljana.
- Ženko, E. (2007):** Mode-2 Aesthetics. Filozofski vestnik, 28, 2. Ljubljana, 99–115.
- Žižek, S. (2006):** Med strahom in terorjem. Problemi, 44, 5–6. Ljubljana, 29–47.
- Žižek, S. (2008):** Censorship Today: Violence, or Ecology as a New Opium for the Masses. Dostopno na: <http://www.lacan.com/zizecology1.htm> (1. 3. 2008).